

a festő két munkája, a *Bertalan kert*, *Borús* és a *Hármas arckép (Testvérek)*” (29). Rippl-Rónai három üvegablakterve mellett a korszakos alkotó két pasztellpottrtája, egy pasztell noktürn és két litográfia is a gyűjtő birtokában volt, nem is beszélve a Molnár Ferenc *Égi és földi szerelem* című színdarabjának 1922-ben Falus Elek által tervezett kiadásához készült öt darab, színes könyvatos illusztráció egyikének dedikált példányáról. És hogy Mestitz tényleg kiemelt figyelmet fordított Rippl-Rónai művészetére, jelzi az is, hogy a festő egyik jegyzetfüzetét is birtokolta. A könyv egyik legizgalmasabb része az egyes képek – köztük Derkovits Gyula *Tükör* című, művészettörténeti szempontból is kiemelt fontos alkotása – sorsának végigkövetése.

A kutatás megerősíti Mestitz unokaöccsének benyomásait: itt valóban egy olyan gyűjteményről volt szó, amelyben legalább két tucat „nem is akármilyen” kép szerepelt. A kötetben külön fejezet foglalkozik Ferenczy Károly korábban már említett művével. A *Hármas arckép (Testvérek)* születési körülményeinek számbavétele jó alkalmat kínál a szerzőnek arra, hogy Ferenczy alkotói módszereibe is betekintést engedjen, és megragadja annak az erőfeszítésnek a forrását, amellyel a neves festő elmozdult egy újszerű kompozíciós törekvés irányába, ezáltal utolsó alkotó éveinek egyik meghatározó festményét hozva létre. Ugyancsak érdekes a Mattyasovszky-Zsolnay Lászlónak szentelt írás is a könyvben. A többek között virágcsendéleteiről ismert művész esetében a francia hatások innovatív továbbgondolása fogta meg már kortárs kritikusaikat is. A Mestitz-gyűjteményt gazdagító *Harangvirág* című képe – ahogy azt Martos is megjegyzi – azt az eleganciát, valamint az impresszionizmus vívmányainak rá jellemző, nem szolgai kiteljesítéset példázza, amit már életében is értékelték.

Az utolsó nagyobb egységben egy kultúrtörténeti csemege kerül terítékre, a Mestitz-gyűjtemény „kakukktója”: Giandomenico Tiepolo *Armida szerelemben esik Rinaldóval* című 18. századi rézkarca. Martos érdekesítő összefoglalójába bevonja Torquato Tasso *Rinaldo* című elbeszélő költeményének keletkezéstörténetét és utóéletét, továbbá annak diadalmenetét az európai művészetben. Együttal betekintést nyújt a Tiepolók – az apa, Giovanni Battista és fia, Giovanni Domenico – műhelytitkaiba is.

Vizonylag rövid terjedelme ellenére is teljes érzése lehet az olvasónak *A tőzsdeügynök képei* című kötetet forgatva. Egyfelől hiánypótló tanulmánykötet, a szűkösen rendelkezésre álló források alapos feldolgozása, másfelől izgalmas nyomozómunka egy gyűjtemény és az azt

meghatározó festmények sorsa után. A kötet rokonszenves küldetését vállal, és teljesíti is azt. Megmutatja, hogy számtalan elsüllyedt gyűjtői életút vár még arra, hogy ismét a felszínre bukkanjon és tanúskodjon arról, hogy létezett valaha egy tehető, a modern művészet iránt nyitott középosztály, amelynek az ízlése komolyan hozzájárult a magyar művészettörténeti kánon alakulásához.

Katona Anikó – Szarka Anita (szerk.)

Képpé formált háború / Picture The Great War

Osiris Kiadó –
Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2014

Vincze Ferenc

KÉPEK AZ ELSŐ NAGY VEREKEDÉSRŐL

Több mint egy évtizede történt, hogy egy, a moldvai csángóknál végzett nyelvjárásgyűjtésen az adatközlő fényképeket mutogatva megállapodott az egyik megfakult képnél, és elkezdte mesélni, hogy ez még a nagyapját ábrázolja közvetlenül az első nagy verekedés után. Eltartott egy ideig, míg a képek nézegetése és az elbeszélte történetek alapján rájöttünk, hogy az első nagy verekedés voltaképpen nem más, mint az I. világháború. Az átadott és elmesélt történetet a nagyapa élettörténete szervezte egységgé, melyben egy jelentékeny részlet volt maga a világháború. Ahogy a csángó adatközlő személyessé formálta háborús elbeszélését családja kapcsán, úgy alakítja ki a *Képpé formált háború* című kétnyelvű (magyar–angol) kötet az I. világháború egy lehetséges olvasatát. Az Osiris Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiadványa a százéves évforduló alkalmából jelent meg, és elsősorban az OSZK kisnyom-

tatványai között fellelhető anyagokból közöl válogatást. Egy ilyen jelle-
gű kötet kapcsán alapvetően két szempont válhat a recenzió tárgyává:
egyfelől érdemes megvizsgálni és bemutatni a gyűjteményt, ezen belül
pedig a kiválasztott dokumentumokat, másfelől lényeges felmutatni a
szerkesztés és a rendszerezés aspektusait, mivel ezek valamilyen mó-
don – vállaltan vagy kevésbé vállaltan – formálják a világháború képét.

A kötet bevezetője több szempontból is eligazításul szolgál, és
amellett, hogy részletesen bemutatja a gyűjtemény alakulástörténetét
– minduntalan társadalom- és politikatörténeti adatokkal kiegészítve
azt –, nem utolsósorban kitér arra is, mit érthetünk kisnyomtatványok
alatt. A könyvtár még az alapító, Széchényi Ferenc javaslatára kezdte
el gyűjteni az úgynevezett kis- és aprónyomtatványokat, „melyek mai
meghatározás alapján 16 oldalnál kisebb terjedelmű dokumentumok.
Ezek közé soroljuk a rölapokat, plakátokat, képeslapokat, reklámnya-
gokat; sokféle formájú, tematikájú és méretű nyomtatványt, amelyek
mindennapi életünkben megtalálhatók” (8). Tehát a kijelölt kör meg-
lehetősen tág, hiszen a plakátoktól kezdve a képeslapokon át egészen
a haditudósítók készítette fényképekig számtalan dokumentumtípus
megjelenik az albumban. Emellett szükséges arra is felhívni a figyel-
met, hogy a világháborúhoz kapcsolódó kisnyomtatványokat az OSZK
még a háború kitörésének évében gyűjteni kezdte: „vezetősége 1914
augusztusában létrehozott egy olyan különgyűjteményt, amelybe a nem-
rég kitört háborúra vonatkozó valamennyi dokumentumot össze akar-
ták gyűjteni” (7). Az anyaggyűjtést végül 1922-ben zárták le, s az ide
bekerült kisnyomtatványok száma mintegy százezres nagyságrendű
a becslések alapján (mivel teljes feldolgozásuk még nem történt meg).
A felgyűlt anyag mennyisége hatalmas, és ahogyan a szerkesztők a kö-
tet előszavában megfogalmazzák, a könyv csak szűk ízelítőt tud kíná-
lni a gyűjteményből – főként annak sajátosságait szem előtt tartva.

Természetesen a válogatás és a rendszerezés szerkesztői gyakor-
lata jelentősen meghatározza a kötet felépítését, és egyúttal az I. vilá-
gháborúról közvetített képet. A könyv tizenkét nagy fejezetben „tár-
gyalja” a háborút, ezek pedig egy-egy tematikus egység köré rendezik
a dokumentumokat (*Kezdetek, Hazafias propaganda, A hatalom birtokosai,
Az ellenfél ábrázolása, Csataképek, Gép és ember, Mindennapok a fronton,
Népek a háborúban, Eközben otthon, Özvegyek, árvák, rokkantak, A há-
ború valódi arca, A béke felé*). A tematikus egységeket alapvetően nem
a közölt anyagok típusai határozzák meg, mivel minden fejezetben egy-
aránt találhatunk plakátokat, rölapokat, képeslapokat, levélpapírokat

vagy éppen sajtófotókat. A szerkesztők vállalta rendszerezési elv alap-
ján a dokumentumtípusok vegyítése mindenképpen méltánylandó, hi-
szen így egy-egy tematikát különböző funkcióval bíró és más-más
mediális közegben jelentőséghez jutó típusokon keresztül mutat be
a kötet. Ugyanakkor elgondolkoztató, hogy vajon az egyes tematikák
és ezek egymás után következése mennyiben és hogyan befolyásolja
olvasatunkat. Még ha halványan is, de a fejezetek címeit tekintve fel-
fedezhető egy olyan narratíva, amely egyértelműen a kezdet és a vég
két sarokpontja között mozog, és ezekhez a kijelölt pontokhoz bizo-
nyos jelentéstartalmakat is társít. A kezdethez alapvetően az eufóriát,
a hazafias lelkiületet, a győztes csatákat, a véghez a hadifoglyokat, a hát-
ország különféle keserveit, az árvákat és rokkantakat, a halált. Mintha
a háború csak és kizárólag ezen ív mentén lenne elbeszélhető. Voltakép-
pen nem is az a kérdés, elbeszélhető-e ilyenformán az I. világháború,
sokkal inkább az, hogy az adott gyűjtemény alapján csak így mesélhe-
tő-e el. A dokumentumokból pedig egyértelműen kiderül, hogy más
szempontok alapján is csoportosítani lehetne őket, s talán szerencsé-
sebb lett volna kevésbé egységes narratívába rendezni az anyagot, mivel
úgy több értelmezési lehetőség is nyitva maradna, sőt a jövőbeli kuta-
tásoknak is inkább felkeltené érdeklődését a gyűjtemény.

Mégpedig főként azért, mivel a rendszerezés ezen elvének köszön-
hetően a leendő olvasóknak és nem utolsósorban a kutatóknak kettős
„elrendezéssel” kell megharcolniuk – csak hogy a háborús metafori-
kánál maradjunk. Ahogy arra a kötet előszava is felhívja a figyelmet,
„1914. július 24-én hozták létre minisztériumok tisztségviselőiből és
katonai szakértőkből a Hadi Felügyeleti Bizottság sajtó-albizottságát.
Ennek feladata volt a hadviseléssel kapcsolatos hírek és adatok, képek
és fényképek politikai és katonai szempontból történő értékelése, itt
döntötték el, mely anyagok jelenhetnek meg a sajtóban” (9). E bizottság
tevékenységét egészítette ki a Kriegspressequartier (sajtóhadiszállás)
munkája: „az itt szolgálatot teljesítő feladata volt az írott és képes tu-
dósítások elkészítése a sajtó számára”, tehát a „sajtóhadiszállás jelölte
ki a feladatot, meghatározva, hogy hol és mit tekinthetnek meg, miről
írhatnak, mit fényképezhetnek” (9). A bizottság és a Kriegspressequar-
tier feladatát tekintve könnyen megállapíthatjuk, hogy ez voltaképpen
a cenzúra leírása, azaz a fentebbi szervek feladata a sajtó közvetítette
tartalmak irányítása és ellenőrzése volt. Mindez azt is jelenti, hogy a
gyűjteménybe került képek, levélpapírok, képeslapok, plakátok egy elő-
zetes szűrőn estek át, és csupán azok jelenhettek meg, amelyek meg-

feleltek az előzetesen támasztott elvárásoknak. Amikor tehát a gyűjtemény dokumentumait vizsgáljuk, nem tekinthetünk el attól a ténytől, hogy az élénk táruló képi világ a háború megkonstruált és különböző célokat szolgáló anyaga. Például az, hogy a korai magyar feliratú plakát („Éljen a fegyverbarátság! Győzünk mert velünk az igazság!” [21]), amely egy közös hadseregbeli és egy porosz katona kézfogását ábrázolja, alattuk babérkoszorúban Ferenc Józseffel és II. Vilmos császárral, miként fejezi ki a két birodalom egymáshoz való viszonyát, továbbá hogy a k. u. k.-katona mellett lévő magyar zászló hogyan is értelmezi át a sokat szidott közös hadsereget – nos, az mindenképpen elgondolkasztató, és nem csupán a *Kezdetek* című fejezet vonatkozásában. Itt máris láthatóvá válik, hogy miközben értelmezni próbálunk egyetlen dokumentumot, azonnal szembesülünk a tematika kényszerítő erejével is, hiszen rögtön kettős „elrendezettséggel” találkozunk.

Mindehhez kapcsolódóan szólnunk kell a képekhez tartozó feliratokról is, mivel ezek szintén jelentős mértékben befolyásolhatják olvasatunkat. Mert míg némely felirat tartózkodó és tájékoztató jellegű (például: „»Fel a háborúba!« Osztrák képeslap harcba induló katonákkal” / „»Up for the war!« Austrian postcard with departing soldiers” [26]), addig mások esetében ez nem mondható el. Az előbbi társaságában két másik képeslap felirata már ennél „árnyaltabb”: „Micsoda öröm az alkalmasság egy magyar képeslapon” / „»Fit for service!« Cheerful postcard from Hungary”; „Gyermeteg ábrázolás egy magyar képeslapon” / „»Up-up for the battle!« Childish postcard from Hungary” (26). Mindkét felirat¹ esetén megfigyelhető, hogy ezek nem csupán leírják és alapvető információkkal látják el az olvasót, hanem egyúttal értelmezést is társítanak a dokumentumokhoz. És gyakorta előfordul, hogy az interpretáció „erőteljesebbé” válik, mintha a kötet szerkesztői nem bíznának az olvasók képességeiben: „Sebesült katona és lova. Idealista magyar képeslap” / „»Reunion.« Injured soldier and his horse. Idealist Hungarian postcard” (120) vagy „Giccses magyar képeslap” / „Kitschy Hungarian postcard” (207). Tehát a feliratok sok esetben olyan „információkat” is közölnek, amelyek feleslegesek, hiszen olyan értelmezésekkel terhelik meg a képek befogadását, amelyekre korántsem lenne szükség.

Ha azonban túltesszük magunkat a rendszerezés problémáin, akkor a kötet jelentős érdeme, hogy egyfelől egy rendkívül érdekes és értékes

1 A magyar és az angol feliratok közötti eltérések – némely sajnálatos kivételtől eltekintve – többnyire a dokumentumokon található szövegek lefordításából erednek.

gyűjteményre, másfelől a kisnyomtatványok értelmezésében rejlő lehetőségekre hívja fel a figyelmet. Például technikatörténeti szempontból számos érdekességet vet fel a különböző fegyverek, repülőgépek, zepelinek ábrázolásának módja és mikéntje, ahogy érdemes lenne társadalomtörténeti (de akár politika- vagy diplomáciatörténeti) szempontból áttekinteni a nők megjelenítésének kérdését is. Hiszen eleve adja magát a női emancipáció ábrázolásának olvasata, azonban emellett akadnak dokumentumok, melyeken a nőalak egy-egy országot szimbolizál. Az a francia képeslap, amely egy katonaruhába öltözött lányt jelenít meg a következő felirattal: „Anglia. Ess belém és kövess!” (23), egészen másképp beszél két hatalom viszonyáról, mint a korábban felidézett Ferenc Józsefet és II. Vilmost ábrázoló dokumentum. Hasonló lehetőségeket rejt magában egy másik képeslap is, melyen a különböző nemzeteket szimbolizáló férfialakok gyűrűjében egy magát kellett nőalak áll, akiben Olaszország ismerhető fel („»Felesleges ajánlatok.« Olaszország mint elkényeztetett nő egy olasz képeslapon” / „»Useless offers.« Italy as a pampered lady on an Italian postcard”² (39). A gyűjtemény további jelentősége, hogy nem csupán magyar, osztrák, német, de francia, angol, szerb, román stb. dokumentumokat is tartalmaz, és ezek összehasonlító vizsgálata adott esetben bizonyos ábrázolási technikák, kompozíciós módok alakulására is rávilágíthat.

A *Képpé formált háború* című kötet elsődleges értéke tehát nem abban rejlik, hogy válogatást tár elénk, hanem sokkal inkább abban, hogy ráirányítja figyelmünket a kisnyomtatványoknak az OSZK-ban található gyűjteménye ezen részére. A fentebb kiragadott példák pedig jól szemléltetik, hogy „az első nagy verekedéshez” kapcsolódó kisnyomtatványok számos olyan, akár kultúratudományos megközelítési lehetőséget nyújthatnak, melyek közelebb vihetnek bennünket egy jelentős időszak megértéséhez.

2 A felirat értelmező gesztusa pontosan rámutat ennek problematikusságára: a nőalak olvasattól függően lehet elkényeztetett vagy éppen magát kellett.